An Online Peer-Reviewed / Refereed Journal

Vol: 03 No. Issue I, (January-March) (2026)
Impact Factor: GSRD-IF: 5.001
ISSN: 3049-2734 (Online)

कौशल्य विकास आणि उद्योजकता: विकसित भारतामध्ये युवा सक्षमीकरणाचा मार्गदर्शक आराखडा

प्रा. संभाजी बबन पाटील
इतिहास विभाग, श्री लहू बाळा परीतकर महाविद्यालय, पणोरे, ता. पन्हाळा, जि. कोल्हापूर

Article Info

Article History:
Received: 31st Dec 2025
Accepted: 15th Jan 2026
Published: 22nd Jan 2026

Keywords:

विकसित भारत @२०४७

ABSTRACT

"विकसित भारत @२०४७" ही संकल्पना भारताच्या स्वातंत्र्याच्या शताब्दी वर्षापर्यंत देशाला सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक आणि तांत्रिकदृष्ट्या सक्षम राष्ट्र बनवण्याचा एक दीर्घकालीन राष्ट्रीय संकल्प आहे. या संकल्पनेच्या केंद्रस्थानी भारताची तरुण पिढी आहे. भारतातील सुमारे ६५ टक्क्यांहून अधिक लोकसंख्या ही ३५ वर्षांखालील आहे. ही लोकसंख्या रचना भारतासाठी एक मोठा लोकसंख्याशास्त्रीय लाभ (Demographic Dividend) आहे. मात्र, हा लाभ आपोआप प्राप्त होत नाही; तो योग्य धोरण, प्रभावी अंमलबजावणी आणि तरुणांचे सर्वांगीण सक्षमीकरण यावर अवलंबून आहे.

आजच्या जागतिकीकरणाच्या आणि तंत्रज्ञानप्रधान युगात, केवळ पारंपरिक शिक्षणावर आधारित विकास अपुरा ठरत आहे. त्यामुळे कौशल्य विकास आणि उद्योजकता या दोन घटकांना विकसित भारताच्या संकल्पनेत अत्यंत महत्त्वाचे स्थान प्राप्त झाले आहे.

Copyright © 2026 The Author(s). This is an open access article distributed under the Creative Commons Attribution License, (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

How to Cite: Patil, S. B. (2026). **कौशल्य विकास आणि उद्योजकता: विकसित भारतामध्ये युवा सक्षमीकरणाचा मार्गदर्शक आराखडा.** *IIP: International Multidisciplinary Research Journal (IIPIMRJ)*, 3(1), 183–185.

प्रस्तावना:

"विकसित भारत @२०४७" ही संकल्पना भारताच्या स्वातंत्र्याच्या शताब्दी वर्षापर्यंत देशाला सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक आणि तांत्रिकदृष्ट्या सक्षम राष्ट्र बनवण्याचा एक दीर्घकालीन राष्ट्रीय संकल्प आहे. या संकल्पनेच्या केंद्रस्थानी भारताची तरुण पिढी आहे. भारतातील सुमारे ६५ टक्क्यांहून अधिक लोकसंख्या ही ३५ वर्षांखालील आहे. ही लोकसंख्या रचना भारतासाठी एक मोठा लोकसंख्याशास्त्रीय लाभ (Demographic Dividend) आहे. मात्र, हा लाभ आपोआप प्राप्त होत नाही; तो योग्य धोरण, प्रभावी अंमलबजावणी आणि तरुणांचे सर्वांगीण सक्षमीकरण यावर अवलंबून आहे.

आजच्या जागतिकीकरणाच्या आणि तंत्रज्ञानप्रधान युगात, केवळ पारंपरिक शिक्षणावर आधारित विकास अपुरा ठरत आहे. त्यामुळे कौशल्य विकास आणि उद्योजकता या दोन घटकांना विकसित भारताच्या संकल्पनेत अत्यंत महत्त्वाचे स्थान प्राप्त झाले आहे.

कौशल्य विकास: युवा सक्षमीकरणाचा पाया

कौशल्य विकास हा युवा सक्षमीकरणाचा कणा मानला जातो. सध्याच्या रोजगार बाजारपेठेत उद्योगांना केवळ पदवीधारक नव्हे, तर प्रत्यक्ष काम करण्यास सक्षम, तांत्रिक व व्यावहारिक कौशल्ये असलेले मनुष्यबळ आवश्यक आहे. कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial Intelligence), मशीन लर्निंग, डेटा सायन्स, रोबोटिक्स, ऑटोमेशन, सायबर सुरक्षा अशा आधुनिक क्षेत्रांमध्ये कुशल मनुष्यबळाची मागणी सातत्याने वाढत आहे.

याच पार्श्वभूमीवर भारत सरकारने प्रधानमंत्री कौशल विकास योजना (PMKVY), स्किल इंडिया मिशन, डिजिटल इंडिया यांसारख्या योजनांची अंमलबजावणी केली आहे. या योजनांमुळे ग्रामीण, आदिवासी व आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांतील तरुणांना रोजगारक्षम बनवण्याचा प्रयत्न होत आहे.

तांत्रिक कौशल्यांसोबतच संवाद कौशल्य, नेतृत्व गुण, समस्या सोडवण्याची क्षमता (Problem Solving Skills), संघभावना आणि व्यावसायिक शिस्त या सॉफ्ट स्किल्सवर भर देणे तितकेच आवश्यक आहे. कारण जागतिक स्पर्धेत टिकण्यासाठी केवळ ज्ञान नव्हे, तर आत्मविश्वास आणि व्यावसायिक दृष्टिकोनही महत्त्वाचा ठरतो.

उद्योजकता: आर्थिक स्वावलंबनाकडे नेणारा मार्ग

कौशल्य विकासाला जेव्हा उद्योजकतेची जोड मिळते, तेव्हा सक्षमीकरणाला खरा अर्थ प्राप्त होतो. विकसित भारतासाठी 'नोकरी शोधणारा युवक' याऐवजी 'नोकरी देणारा युवक' घडवणे ही काळाची गरज आहे. उद्योजकता ही केवळ स्वतःचा व्यवसाय उभारण्यापुरती मर्यादित नसून, ती नाविन्य, जोखीम स्वीकारण्याची तयारी आणि समाजासाठी मूल्यनिर्मिती यांचे प्रतीक आहे.

स्टार्टअप इंडिया, मेक इन इंडिया, मुद्रा योजना, स्टँड अप इंडिया या योजनांनी उद्योजकतेचे क्षेत्र अधिक व्यापक आणि सर्वसमावेशक केले आहे. आज ग्रामीण भागातील तरुण शेतीपूरक उद्योग, अन्नप्रक्रिया, दुग्धव्यवसाय, हस्तकला, पर्यटन यांसारख्या क्षेत्रांत नाविन्यपूर्ण उपक्रम राबवत आहेत. तर शहरी भागात आयटी, फिनटेक, एडटेक, हेल्थटेक स्टार्टअप्सद्वारे तरुण भारताच्या अर्थव्यवस्थेला गती देत आहेत.

उद्योजकता रोजगारनिर्मितीचा प्रमुख स्रोत ठरत असून ती देशाच्या जीडीपी वाढीसाठी महत्त्वाची भूमिका बजावत आहे.

शिक्षण संस्था, उद्योग आणि धोरणात्मक समन्वय

विकसित भारताचा मार्ग सुकर करण्यासाठी शिक्षण संस्था आणि उद्योग क्षेत्र यांच्यातील दरी कमी करणे अत्यावश्यक आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP २०२०) हे याच दिशेने एक महत्त्वपूर्ण पाऊल आहे. या धोरणामध्ये बहुविध शिक्षण, कौशल्याधारित अभ्यासक्रम, व्यावसायिक शिक्षण आणि इंटर्नशिपला विशेष महत्त्व देण्यात आले आहे.

महाविद्यालये व विद्यापीठे ही केवळ परीक्षा घेणारी केंद्रे न राहता नवोपक्रम, संशोधन आणि उद्योजकतेची केंद्रे बनली पाहिजेत. विद्यार्थ्यांना अनुभवी उद्योजक, उद्योगतज्ज्ञ आणि मार्गदर्शक (Mentors) यांचे मार्गदर्शन मिळणे आवश्यक आहे.

तसेच, डिजिटल साक्षरता ही आज मूलभूत गरज बनली आहे. डिजिटल दरीमुळे कोणताही युवक विकासाच्या प्रवाहापासून वंचित राहू नये, यासाठी विशेष प्रयत्न करणे गरजेचे आहे. महिलांचा व तरुणींचा उद्योजकतेतील सहभाग वाढवणे हे विकसित भारताच्या सर्वसमावेशक आणि शाश्वत विकासासाठी अत्यंत महत्त्वाचे आहे.

निष्कर्ष:

थोडक्यात सांगायचे तर, २०४७ पर्यंत भारताला विकसित राष्ट्र बनवण्याचा प्रवास हा एक दीर्घकालीन आणि आव्हानात्मक मॅरेथॉन आहे. या प्रवासात कौशल्य विकास हा मजबूत पाया घालतो, तर उद्योजकता विकासाला गती आणि दिशा देते. या दोन्ही स्तंभांमध्ये सातत्यपूर्ण गुंतवणूक करून भारत तरुणांना केवळ भविष्यासाठी तयार करत नाही, तर भविष्यातील नेतृत्व त्यांच्याच हाती सोपवत आहे.

पन्हाळा, गगनबावडा किंवा देशातील कोणत्याही ग्रामीण भागातून आलेला युवक जेव्हा जागतिक दर्जाची कौशल्ये आत्मसात करून यशस्वी उद्योजक बनतो, तेव्हाच "विकसित भारत @२०४७" ही संकल्पना वास्तवात उतरते. एक कुशल, उद्यमशील,

आत्मनिर्भर आणि सक्षम तरुण पिढी नक्कीच भारताला जागतिक महासत्ता आणि समृद्धीच्या शिखरावर नेऊन ठेवेल.

संदर्भ:

१. भारत सरकार – कौशल्य विकास आणि उद्योजकता मंत्रालय (MSDE) अहवाल.
२. नीती आयोग – विकसित भारत @२०४७ संकल्पना पत्र.
३. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP २०२०).
४. वर्ल्ड इकॉनॉमिक फोरम – Future of Jobs Report.